

GYVIEJI ARCHYVAI

Brangiausia – gyvybė

Beje, nepriklausomybės metais buvo atskleista daug nutylėtų faktų, kurių ir senieji Gudakiemio kaimo gyventojai tikriausiai nežinojo ar buvo užmiršę. Reikia priminti, kad jie dažniausiai partizanus vadino miškiniais, bet jokiū būdu ne banditais, kaip tai darė tuometė valdžia. Žinoma, buvo žiaurus, sunkus laikotarpis, su priešines ne vieną kaimietį: vieni gudakiemiškiai kovojo vienoje barikadų pusėje, kiti – kitoje. O dar kiti mano kaimo gyventojai 1944-ųjų žiemą per prievartą po karių pratybų buvo nuvežti į priešakines Antrojo pasaulinio karo fronto linijas. Antai, vieną gegužę, jazminams žydyti, sėdėdamas prie savo tėvų namų *gonkelių*, prisiminiau seniai į anapilį iškeliavusį Julijų Gavelį, Berlyno šturmo dalyvį. Jaunystėje dažnai teko su kaimo karo veteranu bendrauti, nes jo sūnus Mindaugas buvo mano klasės draugas. Gudakiemiškis J. Gavelis vengė pasakoti apie karą. Nesiverždamas jis ir į valdžios rengiamus karo veteranų renginius. Ne todėl, kad buvo santūrus būdo, paprasčiausiai nenorėjo kalbėti apie patirtus karo baisumus. Kodėl? Tik vėliau paaiškėjo. Pasirodo, jau pirmajame jų mūšyje žuvo J. Gavelio vaikystės draugas iš gretimo Margų kaimo Stasys Jauneika. „Nežinau, kaip aš

Kai užmiega kaimas

gyvas likau“, – kartą prieš taurelės prabilo karo veteranas. Buvo jis kulkosvaidininkas. Kaip anksčiau buvo įprasta sakyti, J. Gavelis pirmąjį kovos krikštą patyrė pavasarį prie Oderio. Taigi – jau netoli Berlyno. Jis tada pasakojė, kad po kiekvienos rusų atakos iš tūkstančių vyrų vos vienas kitas gyvas likdavo. Pasak jo, nuo patrankų dūmų žemė ir dangus maišėsi. „Gyvas gal išlikau todėl, kad niekada prieš ataką negerdavau spirito...“ – tąsyk prisipažino jis. Gyvybė buvo brangiau už viską. J. Gaveliui kartą teko ir šaltam Oderio vandeny, tik iš burnos iškišus nendrės šiaudą, tūnoti, laukti beprotiškos rusų atakos pabaigos... Nerūpėjo J. Gaveliui ir auksas, rastas sugriautuose Berlyno pastatuose. J. Gavelis karu buvo tiek pasibaisėjęs, kad po karo jau niekada nepaėmė ginklo į rankas, nors jo imtis jį ragino ir partizanai, ir Merkinės stribai. Karai, vokiečių ir rusų okupacijos skaudžiai palietė kaimą. Į Sibirą po karo buvo ištremti stambiausi to meto Gudakiemio kaimo ūkininkai Gintautas ir Mindaugas Barysai. Tik po daugelio metų Barysai sugrįžo į gimtinę. Bet jau ne į buvusią savo sodybą, kurios buvo nelikę laukuose, o įsikraustė į centrinę Guda-

kiemio gyvenvietę. Ir iš naujo kūrėsi. Kelintąsyk jau savo gyvenime. Nusipirko namą, ko nebuvo sodyboje – patys savo rankomis surentė. Neteko girdėti, kad Barysai, tiek daug iškentę, būtų skundęsi gyvenimu. Anaipol. Džiaugiasi, kad gyvi liko.

Rovė, kad neliktų nė ženklo

Ko tik per jazminų žydėjimą neapmąstai. Labiausiai virpuliai nukrečia prisiminus 1972-ųjų ir vėlesnių metų raudonąją melioraciją gimtinėje. Kitaip šio proceso pavadinti niekada negalėčiau, nes ne tik ūkiniais tikslais sovietmečiu ji buvo atliekama. Dėl tokios melioracijos nukentėjo kone trečdalis Gudakiemio kaimo gyventojų. Iš kokių 30-ties numelioruotų sodybų tik šešios gudakiemiškių šeimos atsikėlė gyventi į centrinę kaimo gyvenvietę. Dauguma melioracijos iškeldintų gyventojų pasuko į miestus. O šalia Gudakiemio esantys Kučiūnų, Kurmiškių, Margų kaimai iš viso buvo sunaikinti. Antai Kučiūnuose, kuriuose gimiau ir augau iki 14 metų, melioratoriai valdžios nurodymu ir šimtamečius ažuolus išrovė... Net šalia Kučiūnų tekančią Straujos upelį ištiesino... Padarė taip, kad nu-

stoję jame vėžiai veistis, nes upelis visiškai išseko, jo vaga buvo užnešta smėliu. Kol kas žemėlapiuose užrašomi šių sunaikintų kaimų pavadinimai. Bet, anot Vilniaus universiteto Gamtos fakulteto docentės daktarės Filomenos Kavoliūtės, kuri su studentais stebi ir analizuoja neigiamus reiškinius kaimuose, sovietmečiu Lietuvoje prarasti net 5,6 tūkst. gyvenamųjų vietovių vardai.

Antanas Čaplikas 2012 metais

Šiandien vyksta toks pat procesas – dabar tas gresia 4 200 ištuštėjusių kaimų ir vienkaimių. Buvo naikinami ne tik vienkaimiai, bet ir sodybų medžiai, kad neliktų nė ženklo. Ar Maskva labai griežtai reikalavo atlikti melioraciją? Pasirodo, ne. Maskvos komunistų partijos nutari-

mus vykdydami mūsų rajono kompartijos vedliai Julius Bazys, Zenonas Voroneckas bei kiti mažesni ponuliai arba politrukai su sovietinių ūkių bei kolūkio vadovais tiesiog persistengė. Pasirodo, buvo galima vadinamąją melioraciją ir kiek „sušvelninti“. Štai kaimyniniame Lazdijų rajone išliko labai daug vienkaimių. Vilniaus universiteto mokslininkė F. Kavoliūtė Lazdijų rajono, kurio komunistų partijos pirmuoju sekretoriumi buvo Kazys Stoncelis, dokumen-

negriauni mano vienkaimio, einu dirbti pas tave į kolūkį vairuotoju (vairuotojai bei kiti specialistai buvo aukso vertės)... Neiškėlė. Todėl nuolau daugelio svečių džiaugsmui – nuostabiame gamtos užutekyje išlikusi unikali Petruškevičių sodyba. Gudakiemiškiai ir kitų kaimų gyventojai rauduoja keldamiesi į svetimą vietą. Tarsi į tremtįėjo.

Dievas davė dantis, davė ir duonos

Nežinau, ką prisiminsiu ar naujo sužinosiu kiekvienais metais prie augančių ir žydinčių jazminų. Žinau tik tiek, kad daug kas brangaus nebesikartos. Kaip jau niekada manęs, vasarojančio kaimo, neaplinkys Antanas Čaplikas ar jo brolis Vytautas. Su Antanu nebeaptarsime naujų perskaitytų knygų, nepadiskutuosime apie politiką, nepasidalyšime kaimo naujienomis. Jis, beje, ir jo kaimynė M. Vilčinskienė svajojo apie Gudakiemį parašyti knygą. Antanas, buvęs Lazdijų rajono Kapčiamiesčio Emilijos Pliaterytės pagrindinės mokyklos direktorius, mirė po sunkios ligos, o Vytautas žuvo autoavarijoje. Nebėra jau tarp gyvųjų ir jų tėvo – garsaus kaimo bitininko ir pasakoriaus Juliaus Čapliko. Beje, įdomi buvo visa Čaplikų šeima. Sovietmečiu bitininko J. Čapliko motina Elžbieta daug dūkiškų dainų etninės kultūros puoselėtojams iš Vilniaus į magnetofoną yra įdainavusi. Jeigu apskritai kalbėčiau apie šio kaimo etninės kultūros puoselėtojus, visada prisiminsiu smuikininką Izidorijų Cilčių, armonikierių Karolį Žeką, akordeonininką Vytautą Kvaracijų. Po karo iki kone sovietmečio pabaigos šie kaimo muzikantai atgrojo šimtus Gudakiemio ir gretimų kaimų vestuvių.

Tęsinys. Pradžia Nr. 34, 35

Česlovas SKARŽINSKAS

Šių metų Gudakiemio panorama

Paroda supažindina su žmonėmis, kurie nėra kilę iš Varėnos rajono, tačiau savo originaliais darbais ir kūryba jį išgarsino Lietuvoje ir pasaulyje. Varėnos kraštą pamėgo etnologai, archeologai, liaudies architektūros tyrinėtojai, gamtininkai. Jie organizavo ekspedicijas Zervynose, Merkinėje, Dubičiuose ir kitur. Panaudojus ekspedicijose surinktą medžiagą, buvo išleistos monografijos bei skelbti straipsniai periodinėje spaudoje. Varėnos krašto žmonės, gamtą fiksavo garsūs Lietuvos fotografai, eiles skyrė poetai. Caro valdžios laikais ir lenkų okupacijos metais švietėjišką veiklą atliko dvasininkai, kovodami už gimtąją kalbą bažnyčiose ir mokyklose, stiprindami lietuvių, puoselėdami

Įsirašę į Varėnos istoriją

Varėnos viešojoje bibliotekoje veikia spaudinių paroda „Jie išgarsino Varėnos kraštą“

tautinį sąmoningumą ir atgimimą. 2010 metais rajoninėje spaudoje VB darbuotojos paskelbė straipsnių ciklą „Jie garsino mūsų kraštą“. Buvo išspausdinti straipsniai apie etninės kultūros tyrinėtoją Norbertą Vėlių, kunigus - Vasario 16-osios akto signatarus - Vladą Mironą ir Alfonsą Petrušį, kunigus kovotojus už lietuvių Varėnos krašte Silvestrą Gimžauską ir Kostantiną Jagminą, suomių tautosakininką Aukusti Robert Niemio, geografe Ramunę Vaitonienę, poetą Paulių Drevinį, archeologą Vandaliną Šukevičių, etnografe Aleksandrą Seržputovskį, istoriką Vincą Martinkėną, kraštotyrininką Bronių Kvilkį, architektą Kazį Šešelgį, literatą Petrą Biržį, skulptorių Albertą Donatą Belevičių, etnografe Onutę Drobelenę, istorikę Reginą Žepkaitę, gamtininką Tada Ivanauską, skulptorių Gediminą Jokūbonį, poetą Justiną Marcinkavičių, režisierių Almantą Grikevičių.

Remiantis šiais straipsniais parengta paroda „Jie išgarsino Varėnos kraštą“. Parodoje eksponuojamos kopijos („Liškiava“, „Perloja“, „Nedzingė“, „Varėna“) iš Petro Biržio 1931 metais išleistos knygos „Lietuvos miestai ir miesteliai. Alytaus apskritys. T.I. Dzūkų kraštai“, kuri laikoma vis dar ne-

pralenkiamu Dzūkijos istorijos chrestomatiniu veikalu.

Verta paminėti parodoje rodoma leidinį „Senoji Lietuva“, kuriame yra 1909 metais A. Seržputovskio nufotografuoti Marcinkonių kaimo ir jo apylinkių vaizdai bei žmonės. Kai mes, lietuviai, dar nekaupėme savo krašto etnografinių ekspozicijų, pasirodo, carinės Rusijos mokslininkai vyko į ekspedicijas po Lietuvą ir iš mūsų krašto prisivežė tokių retenybų, kokių dabar net mūsų muziejai neturi. Marcinkonių kaimo surinkta kolekcija iki šiol išlieka konkrečios vietos istorinio-etnografinio tyrimo pavyz-

džiu.

Parodoje pristatomi albumai „Šilų dzūkai“ (2009) ir „Kur šaltiniai alma“ (2005) ir kurių bendraautorė – O. Drobelenė, knyga „Zervynų kaimas“ (red. Kazys Šešelgis), K. Šešelgio knyga „Savaimingai susiklostę kaimai“, kurioje aprašyti trys Varėnos rajono kaimai: Lynežeris, Dubininkas, Musteika bei monografija „Pietryčių Lietuvos gatviniai kaimai“. Parodoje taip pat galima pamatyti knygas „Varėna istorijos kelyje“ (2009, sud. R. Žepkaitė), V. Martinkėno „Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919-1939 m.“ (1989), T. Ivanausko „Gamtininko

užrašai“ (1982), R. Vaitonienės „Dzūkijos kopos“. Parodoje pateikiamas ir aplankas „Jie išgarsino Varėnos kraštą“, kuriame yra sudėti straipsniai apie išvardytuosius autorius.

Varėniškiai gali didžiuotis įvairaus amžiaus ir įvairių profesijų asmenybėmis, kurie savo veikla padėjo plačiai visuomenei pažinti mūsų krašto istoriją, kultūrą, etnografiją, žmones. Apie visus, prisidėjusius prie Varėnos krašto išgarsinimo, nebuvo paprasta, todėl ateityje šį darbą pratęsim ir rąšysime apie kitus žmones, garsinančius mūsų kraštą. O ši medžiaga, manau, bus naudinga visiems besidomintiems gimtojo krašto istorija.

Laimutė CIBULSKIENĖ
Varėnos viešosios bibliotekos bibliografe